

The Effect of Supplementary and Secondary Punishments on Individual and Social Health

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Authors

Zakieh Ebrahimzadeh Attari¹
Ahmad Bagheri ^{2*}
Esmaeel Rahiminejad³

How to cite this article

Zakieh Ebrahimzadeh Attari, Ahmad Bagheri, Esmaeel Rahiminejad, The Effect of Supplementary and Secondary Punishments on Individual and Social Health, *Islamic Life Style*. 2022; 6:251-258.

1. Department of Jurisprudence, Fundamentals of Islamic Law, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Scientific member of Payam Noor, Tehran, Iran)
2. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Professor, University of Tehran, Iran (corresponding author).
3. Department of Law, Faculty of Law and Social Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran.

* Correspondence:

Address:
Phone:
Email: bagheri@ut.ac.ir

Article History

Received: 2022/06/01
Accepted: 2022/08/28

ABSTRACT

Complementary and secondary punishments are considered as one of the secondary punishments that the legislator has prescribed in some crimes in addition to the main punishment to punish the criminal. The continuation and survival of social life combined with prosperity and comfort is not possible except by properly regulating the relations of the members of the society with each other, maintaining public order, ensuring the security of the society, and spreading social, economic and moral justice...which requires coordinated rules and regulations in all fields to avoid any violation. and prevent people from violating each other's rights. Establishing criminal rules in Islamic Sharia and commands and prohibitions are exclusively for the welfare and benefit of the people, and it is to prevent encroachment and violation and respect the rights of others. This research with a descriptive and analytical method, whose sources have been collected in the form of a library, seeks to answer the question, what is the effectiveness of additional and consequential punishments in the health of society? Since the explanation of criminal justice and individual and social health of the society is one of the most important goals of this research, the most important evidence of health in supplementary and secondary punishments in the jurisprudential sector; Proportion of crime and punishment, preventing the promotion of corruption, compensation for financial and spiritual losses, and the authority of the Islamic ruler in the legal sector; Implementation of justice, maintenance of political system, public order, maintenance of good morals, which can be examined.

Keywords: Supplementary Punishment, Secondary Punishments, Jurisprudential and Legal Evidence, Works of Evidence

تأثیر مجازات‌های تکمیلی و تبعی در سلامت فردی

و اجتماعی

زکیه ابراهیم زاده عطاری^۱

گروه فقه مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (عضو علمی پیام نور، تهران، ایران)
 abrahimzadeh1328@pnu.ac.ir

احمد باقری^{۲*}

گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، استاد دانشگاه تهران، ایران
 (نویسنده مسئول).

اسمعیل رحیمی نژاد^۳

گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

چکیده

مجازات‌های تکمیلی و تبعی یکی از مجازات‌های فرعی محسوب می‌شوند که قانونگذار در برخی از جرائم در کنار مجازات اصلی برای تنبیه مجرم مقرر نموده است. ادامه و بقای زندگی اجتماعی توأم با رفاه و آسایش ممکن نیست مگر با تنظیم صحیح روابط افراد جامعه بایکدیگر و حفظ نظم عمومی و تأمین امنیت جامعه و گسترش عدالت اجتماعی و اقتصادی و اخلاقی... که این امر مستلزم قواعد و ضوابط هماهنگ در همه زمینه‌هاست تا از هرگونه تجاوز و تعدی افراد به حقوق یکدیگر جلوگیری کند. وضع قواعد کیفری در شریعت اسلام و اوامر و نواهی منحصر در تأمین سعادت و مصلحت مردم است و پیشگیری از تجاوز و تعدی و رعایت حقوق دیگران است. این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی که منابع آن به صورت کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است در پی پاسخ به این پرسش است که اثربخشی مجازات‌های تکمیلی و تبعی در سلامت جامعه چیست؟ از آنجا که تبیین عدالت کیفری و سلامت فردی و اجتماعی جامعه از مهمترین اهداف این پژوهش بشمار می‌آید، مهمترین ادله سلامت در مجازات‌های تکمیلی و تبعی در بخش فقهی؛ تناسب جرم و مجازات، جلوگیری از ترویج فساد، جبران ضرر مالی و معنوی و اختیارات حاکم اسلامی و در بخش حقوقی؛ اجرای عدالت، حفظ نظام سیاسی، نظم عمومی، حفظ اخلاق حسنه، می‌باشد که قابل بررسی است.

کلیدواژه‌ها: مجازات تکمیلی، مجازات‌های تبعی، ادله فقهی و حقوقی، آثار ادله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۶

*نویسنده مسئول bagheri@ut.ac.ir

مقدمه

در قانون جمهوری اسلامی ایران مجازات‌ها در قالب اصلی، تکمیلی و تبعی بیان شده است. مجازات اصلی آن دسته از مجازاتی هستند که برای اعمال مجرمانه آن در قوانین جزایی، مورد خاصی پیش بینی شده باشد. مجازات تکمیلی و تبعی از سال ۱۳۵۲ تحت عنوان اقدامات تکمیلی و تبعی وارد متون حقوقی و نظم قانونگذاری ایران شده است. در قانون مجازات جدید که مصوب سال ۱۳۹۲ بوده است، قانون‌گذار در مواد ۲۳ الی ۲۵ به مجازات تکمیلی و تبعی اشاره نموده است.

باید دانست که حدود جرایمی ثابت و غیرقابل تغییر هستند، مساله مهم در ارتباط با این نوع مجازات‌های تبعی و تکمیلی، شناخت ماهیت و ادله فقهی و حقوقی این گونه مجازات‌هاست، چرا که این شناخت در عملی شدن، مشروعیت بخشیدن و ضمانت اجرایی مجازات‌ها امری مؤثر خواهد بود. از طرفی این موضوع در پیوند با عدالت کیفری خواهد بود چرا که در حق مجرم اجحاف نمی‌شود و متناسب با جرمی که انجام داده مجازات خواهد شد و بزه دیده نیز که حق او تضییع گردیده به حق خود خواهد رسید. بطور مثال «محرومیت از شهادت در قذف» از جمله مجازات‌های تبعی است که در مورد مجرمانی که شرافت و آبروی اشخاص را نشانه رفته‌اند و آنها را مورد تهمت و افترا به فعل حرامی همچون زنا یا لواط قرار می‌دهند که شهادی بر ادعای خود ندارند، به کار گرفته می‌شود. ادله فقهی نص صریح قرآن است که در آیه ۴ سوره نور به آن اشاره می‌شود: «وکسانیکه زنان پاک دامن را متهم می‌کنند، سپس چهار شاهد (بر مدعای خود) نمی‌آورند، آن‌ها را هشتاد تازیانه بزنید و شهادتشان را هرگز نپذیرید؛ و آنها همان فاسقان اند.» و در قانون مجازات اسلامی در ماده ۲۵۰ همین حکم وارد شده است: «حد قذف، هشتاد ضربه شلاق است.»

بنابراین، مساله مهم در رابطه با این نوع مجازات‌ها، ادله مشروعیت اعمال این گونه مجازات‌هاست که به قانونگذار جواز اجرای آن را می‌دهد و ثانیاً با تکیه بر ادله از قابلیت بسط نیز برخوردار می‌شود. بطوریکه در مثال محرومیت در شهادت قذف، هرگاه قذف بالفعل صریح انجام گیرد، حد آن هشتاد تازیانه است و اگر صراحت نداشته باشد و نیز در غیر عقیفه، مشمول حکم تعزیر است و تعیین مقدار مجازات و شلاق به نظر حاکم شرع است. از آثار حد بر قاذف این است که پس از اجرای حد، در صورت تکرار قذف برای بار دوم، حد جاری می‌شود و در مرتبه سوم کشته می‌شود. بدین صورت می‌توان ادله فقهی و حقوقی را پیرامون مجازات‌های مذکور یافت که توسط قانونگذار و دادگاه برای مجرم در نظر گرفته می‌شود که بنا به آثار آن برای مجرم حائز اهمیت است.

بررسی‌های صورت گرفته در رابطه با موضوع پژوهش نیز نشان می‌دهد که تاکنون پژوهشی مستقلی به بررسی ادله فقهی و حقوقی ناظر بر مجازات‌های تکمیلی و تبعی نپرداخته است. البته باید گفت در برخی از پژوهش‌ها از قبیل سودابه ابراهیمی (۱۳۹۵)^۱ مقایسه مجازات‌های تکمیلی و تبعی و جایگاه آنها در حدود^۲، محمد بانسی (۱۳۹۳)^۳ نقد و بررسی مجازات تبعی در قانون اسلامی ۱۳۹۲^۴ و زیبا خسروی (۱۳۹۲)^۵ مجازات‌های تکمیلی و تبعی در حقوق کیفری ایران؛ اهداف، مصادیق و چالش^۶ بصورت گذرا با

جعفری لنگرودی در کتاب «ترمینولوژی حقوق» مجازات تکمیلی را کیفری می‌داند که مکمل کیفر اصلی است و نسبت به آن جنبه فرعی دارد؛ مانند کیفر اصلی در حکم دادگاه منعکس است خواه دادرس مختار در تعیین چنین کیفری باشد خواه ملزم (۹). ماهیت مجازات تبعی بین حقوقدانان، اتفاق نظری وجود ندارد. مجازات تبعی کیفری است که متعاقب وضع و اعمال مجازات اصلی بار می‌شود و برای اجرای این مجازات نیازی به تصریح در حکم دادگاه نمی‌باشد؛ بلکه در صورت محرومیت بزهکار به جرائم مهم به حکم قانون و به طور خودکار بر محکوم بار می‌شود (۱۰).

خلاصه سخن آنکه مجازات اصلی آن است که به طور خاص در قوانین جزایی برای آن پیش‌بینی شده است. در برخی از موارد هم قانون‌گذار به قاضی محکمه مجوزهایی را صادر می‌نماید تا علاوه بر مجازات اصلی، از مجازات تکمیلی نیز در رأی خود بهره گیرد. ویژگی بارز و اصلی مجازات تکمیلی، اختیاری بودن آن است. مجازات تبعی نیز مجازاتی هستند که بی‌نیصیب از برخی حقوق بوده و بدون نیاز به ذکر آن در حکم دادگاه، به محض احراز محکومیت قطعی متهم و به تبع حکم اصلی بر محکوم بار می‌گردد. این نوع مجازات نیز در متون فقهی و قانون تصریح شده‌اند. بطور نمونه در متون فقهی مانند: محروم ماندن از ازدواج در زنا و لواط، محروم ماندن از شهادت در قذف، محرومیت از ارث در قتل و... قانون مجازات اسلامی نیز در موارد ۲۵ و ۲۶ به مجازات تبعی اشاره کرده است.

نسبت به ادلة فقهی مجازات اصلی و تکمیلی و تبعی، نص صریح قرآن است که در آیه ۴ سوره نور به آن اشاره می‌شود: «و کسانیکه زنان پاک دامن را متهم می‌کنند، سپس چهار شاهد (بر مدعی خود) نمی‌آورند، آن‌ها را هشتاد تازیانه بزنید و شاهدشان را هرگز نپذیرید؛ و آنها همان فاسقان‌اند.» و در قانون مجازات اسلامی در مواد ۱۴۰ و ۲۵۰ همین حکم وارد شده است.

۲- پیشینه مجازات تکمیلی و تبعی در اسلام و حقوق موضوعه در تاریخ اسلام روایات فراوانی پیرامون مجازات‌های تکمیلی و تبعی چه در زمان پیامبر (ص) و چه در زمان حضرت علی (ع) و دیگر خلفا ذکر شده است. بطور نمونه در زمان پیامبر برخی از روایات‌ها که به مصادیق این مجازات‌ها اشاره دارد عبارتند از: تبعید: مردی که در راه رفتن و برخی حرکات از پیامبر (ص)، از ایشان تقلید کرده و سبب مسخره و توهین به ایشان شده است. «ابن عمر» نقل کرده که پیامبر آن شخص را ابتدا شلاق زدند و سپس به طائف تبعید نمودند که تبعید نمونه‌ای برای مجازات‌های تکمیلی در نظر گرفته شده است.

محکومیت مالی: یکی از مجازات‌های تکمیلی دیگر که در زمان پیامبر اکرم (ص) اعمال می‌گردید در مورد شخصی که میوه چیده نشده را سرقت می‌کرد علاوه بر مجازات تعزیری به پرداخت دو برابر قیمت میوه سرقت شده محکوم می‌نمود (۱۱).

چنین مصادیقی را می‌توان در زمان امامت حضرت علی (ع) نیز یافت که از طرف ایشان اجرا می‌شده است. بطور نمونه در روایتی آمده است که حضرت، کارگزار خود به نام منذر بن جارود در «اصطخر» که منطقه‌ای در فارس است را علاوه بر عزل کردن از

بیان مبانی این گونه مجازات‌ها پرداخته‌اند با این حال این نگاه گذرا توجیه‌کننده و مشروعیت بخش بر این نوع مجازات‌ها نبوده و نیازمند کنکاش فقهی و حقوقی مستقل خواهد داشت. بنابراین در این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی که منابع آن به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده در پی پاسخ به این پرسش هستیم که ادله فقهی و حقوقی اعمال این دو دسته از مجازات‌ها چیست؟

۱- مفاهیم

۱-۱. جرم و مجازات

جرم به معنای کسب کردن، ارتکاب گناه و وادار کردن به کاری ناپسند و زشت، قطع کردن، به کار رفته است. جرم در لغت به معنای گناه، بزه و خطا بوده است (۱). در اصطلاح، با توجه به تعریف‌های زیادی که از جرم شده است؛ اما هنوز به این مهم نرسیده است تا از جرم، آنچنان تعریفی به ارائه شود که مورد قبول همگان باشد. علت آن است که پدیده جرم به جهت اندیشمندان و حقوقدانان دارای مبانی و شکل‌های مختلفی است.

در فقه بدون اینکه لفظ جرم استفاده شده باشد، به ماهیت اموری پرداخته شده است که سبب تعزیر و مجازات می‌گردند. به عنوان نمونه در برخی عبارات آمده است که انجام گناهان کبیره و اصرار ورزیدن بر صغیره، باعث تعزیر می‌شود (۲). ماده ۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، در تعریف جرم آمده است: «هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می‌شود».

مجازات از ریشه جزا و کلمه‌ای عربی بوده و در لغت به پاداش دادن و جز دادن در نیکی و بدی معنا شده است (۳). به بیان دیگر جزا و پاداش نیکی و یا بدی را دادن، یا عقوبت و مکافات را مجازات می‌گویند (۴).

در شریعت اسلام، مجازات عقوبتی است که از طرف خداوند، در برابر برخی از گناهان قرار داده شده و حاکم اسلامی، آن را اجرا می‌کند مانند سنگسار کردن (۵).

در حقیقت مجازات کیفر و آزاری است که قاضی به خاطر انجام جرم و به نشانه نفرت جامعه از عمل مجرمانه، بر طبق قانون تعیین می‌کند (۶).

بنابراین مجازات، نوعی واکنش بازدارنده و رنج آور در برابر پدیده‌ای است که هنجارهایی می‌باشد که احساس عدم امنیت جانی و مالی و عرضی را همراه داشته است و این واکنش را ضامن اجرای عدالت واقعی می‌دانند.

۱-۳. انواع مجازات: مجازات اصلی، مجازات تکمیلی، مجازات تبعی

در ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی و احکام اسلامی، مجازات‌ها به چهار دسته حد، تعزیر، دیه و قصاص تقسیم می‌شوند؛ و یا آنکه براساس درجه آن‌ها و ماهیت قضایی‌شان به مجازات‌های اصلی، تبعی و تکمیلی دسته‌بندی نمود (۷).

مجازات اصلی آن دسته مجازاتی هستند که اختصاص به آن جرم دارد و درباره مجازات مجرمین، زمان و عقوبتی را لحاظ می‌کند که دادرس دادگاه به طور صحیح آن را در حکم خود قید و میزان آن را تعیین نموده باشد (۸).

شغل به سی هزار درهم به عنوان مجازات تکمیلی محکوم نمود(۱۲).

اما در قانون جمهوری اسلامی ایران، مجازات های تکمیلی نخستین بار با عنوان «کیفرهای تکمیلی» خلاصه ماده ۱۹ اصلاحی قانون مجازات عمومی، مصوب ۱۳۲۸/۴/۷، بند الف در فصل سوم با عنوان «در مجازاتهای تبعی»، به صورت مصادیق کیفرهای تبعی و تکمیلی بیان شده بود. پیش از آن در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴، تنها از مجازاتهای تبعی یاد شده بود و سخنی از مجازات های تکمیلی در میان نبود. با اصلاح قانون مجازات عمومی در تاریخ ۱۳۵۲/۳/۷، مجازات محرومیت از حقوق اجتماعی و ممنوعیت یا اجبار به اقامت در محل معین، به عنوان مصادیق مجازات های اصلی حذف شد و مطابق ماده ۱۵، زیر عنوان مجازات ها و اقدامات تأمینی و تربیتی تبعی و تکمیلی قرار گرفت. در این قانون از «اقدامات تکمیلی» با عنوان «مجازات ها و اقدامات تأمینی و تربیتی» یاد شده است و تنها تمایز میان مجازات های تکمیلی و تبعی لزوم یا ترک لزوم قید آنها در حکم است. پس از انقلاب با تصویب قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۰، قانون مجازات عمومی به کلی منسوخ شد، در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰، قانون گذار با شرایطی امکان اعمال مجازات های تنمیمی را پیش بینی کرده بود. با تصویب ماده ۲۳ قانون مجازات های اسلامی ۱۳۹۲، موضوع اعمال مجازات های تکمیلی و تبعی و انواع آن مورد خطاب بیشتری قرار گرفت(۱۳).

۳- مبانی فقهی و حقوقی مجازات های تکمیلی و تبعی در سلامت جامعه

بقای زندگی اجتماعی توأم با آسایش و رفاه یکی از اهداف مجازات از دیدگاه اسلام آن است و این امر محقق نمی شود مگر با تأمین امنیت مالی و جانی و اجتماعی در سلامت جامعه و گسترش عدالت قضایی، که این امر مستلزم پیش بینی قواعد و ضوابط هماهنگ می باشد تا از هرگونه تجاوز افراد به حقوق یکدیگر جلوگیری کند.

از سویی دیگر شناخت ادله فقهی و حقوقی حاکم بر مجازات های مذکور با توجه به زمینه های مختلف این مجازات ها در مشروع جلوه دادن و اعمال این نوع مجازات ها کمک خواهد نمود. از این رو در این قسمت به بررسی برخی از ادله فقهی و حقوقی که ناظر بر تأثیرگذاری این نوع مجازات ها بر جامعه است، خواهیم پرداخت. البته در ارتباط با ادله ناظر بر این مجازات ها چند نکته قابل ذکر است: اولاً؛ ادله قابل ذکر بر این نوع مجازات ها از تنوع وسیعی برخوردارند، ثانیاً در پاره ای از موارد ادله مجازات های یاد شده ادله عام هستند که از قابلیت بسط پذیری برخوردارند و به این مجازات ها جواز می دهد. ثالثاً میان برخی از ادله فقهی و ادله حقوقی شباهت وجود دارد که نویسنده برای جلوگیری از تکرار مطلب به توضیح یک ادله، ذیل ادله فقهی یا حقوقی نظر خواهد داشت که در مجموع این ادله، مشروعیت دهنده به مجازات های مذکور خواهد بود.

۳-۱- ادله فقهی

ادله فقهی این نوع مجازات ها در منابع فقهی مانند قرآن کریم، سنت، روایات و ... قابل بررسی هستند. در زیر به تشریح برخی از ادله فقهی می پردازیم.

۳-۱-۱- متناسب بودن جرم و مجازات

هماهنگی بین جرم و مجازات، یکی از اصول و قواعدی است که در حقوق و اخلاقیات به عنوان یکی از شاخصه های عدالت کیفری از آن یاد می شود. دین مبین اسلام نیز به این اصل، توجه ویژه ای داشته و اجرای عدالت را بر محور همین اصل ممکن می داند.

مراد از تناسب جرائم با مجازات ها این است که یک نسبت و مشابهتی از حیث عدالت میان مجازات ها با جرائم، وجود داشته باشد. قرآن کریم دستورات فراوانی در این زمینه دارد. تناسب میان جرایم و مجازات ها در حقوق کیفری اسلام را می توان در مواردی همچون قصاص ملاحظه نمود؛ از همین رو خداوند در سوره بقره ایه ۱۹۴ می فرماید: «رفتارهای حرام [قابل] قصاص می باشد [به طور کلی] هر کس به شما تجاوز کرد، همانند آن بر او تعدی کنید».

«وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةً مِّثْلَهَا (شوری: ۴۲/۴۰)؛ کیفر بدی، مجازاتی است همانند آن». و «مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا (غافر: ۴۰/۴۰)؛ هر کس بدی کند، جز بمانند آن کیفر داده نمی شود».

در این آیات، واژگانی همچون «اعتدی و سینه» با توجه به اطلاقشان، هر نوع جرم و تجاوز و فساد را شامل می شوند و بر همین اساس لازم است مجازات و کیفر متناسب و همتراز با آن جرائم را لحاظ نمود. مجازات بیش از میزان تعدی و جرم، جایز نیست و از طرفی دیگر مجازات کمتر جرم و گناه، برخلاف عدالت می باشد و نوعی ظلم و ستم بر مجرم و گناهکار محسوب می گردد. همچنین مجازات پایین تر از جرم، بی تردید نه تنها رضایت مجنی علیه را به وجود نمی آورد؛ بلکه تأثیر تأدیبی و تریهیبی و ارعابی مجرم و پیشگیری از جرم را در پی نخواهد داشت(۱۴).

البته مجنی علیه می تواند از مجازات صرف نظر کند؛ از همین رو خداوند در آیه ۱۷۸ سوره بقره، به مجازات و حق قصاص اشاره دارد و از در ادامه بخشش و گذشت از قصاص را نیکو می داند و از سویی دیگر در آیه ۱۷۹ سوره بقره، مجازات قصاص را سبب تداوم حیات در زندگی بیان می کند. بر همین اساس قانون گذار در ماده ۶۱۲ ق.م.ا از باب مجازات تکمیلی می آورد:

در صورت عدم اجرای قصاص علیه مرتکب قتل عمدی به هر دلیلی، دادگاه مرتکب را به حبس سه تا ۱۰ سال محکوم می نماید و همین طور ماده ۶۱۴ قانون مذکور در مورد مرتکب قصاص عضو که مجازات قصاص در مورد او اجرا نمی شود، مجازات حبس را مقرر می دارد(۱۵).

علاوه بر قصاص، مجازات های دیگر نیز برای جرایمی مانند تجاوز جنسی و زنا، شاهد دروغگو، تهمت زدن و افترا، دزدی و ... در اسلام بیان گردیده اند و متناسب با جرم، مجازات آن هم تصدیق شده است. به عنوان نمونه: اگر شخصی با زن میت زنا کند، حکم وی همانند حکم انسان زنده می باشد؛ زیرا رسول الله (ص) فرمودند: «حرمت مؤمن مرده، مثل حرمت مؤمن زنده می باشد(۱۶)». البته مرتکب شدن زنا با میت زن سبب تشدید عقوبت می گردد(۱۷). در نتیجه علاوه

بر حد، از باب تعزیر و تکمیل مجازات، تازیانة بیشتری می خورد (۱۸).

۳-۱-۴- اختیارات حاکم اسلامی در مجازات یکی از اختیارات حاکم اسلامی، اختیار وی در مقدار تعزیر است. عده ای از فقها در این باره می گویند: «حاکم می تواند مجرم را به کمتر از حد، شلاق بزند» (۲۳). و «تعیین اندازه ی تعزیر به حاکم واگذار شده است» (۲۴). از اقوال فقها و از روایات می توان اختیار حاکم در تعیین نوع عقوبت تعزیر را استفاده کرد. بطور نمونه در مورد شهادت به باطل روایات مختلفی وجود دارد؛ از جمله در موثقه سماعه آمده است: امام صادق (ع) مجازات شهادت به باطل را «شلاق، معرفی به مردم و عدم پذیرش شهادت مجرم قبل از توبه» تعیین فرمودند. در حالیکه امام باقر (ع) نقل می کند که حضرت امیر المومنین برای مرتکب این جرم، علاوه بر مجازات های مذکور، مدتی زندان نیز در نظر می گرفته است (۲۵).

حاکم اسلامی می تواند با در نظر شرایط سلامت اجتماعی در هر زمان و مکان خاص اقدام به وضع مجازات تکمیلی یا تبعی بنماید تا ارزش های اخلاقی در جامعه اسلامی تقویت و نهادینه گردد. اما بطور کلی در حوزه فقهی می توان ادله بسیاری را بر شمرد که به مجازات های مذکور مشروعیت می بخشند. برخی دیگر از ادله فقهی که از قرآن و متون اسلامی استخراج شده اند عبارتند از: حفظ مصالح نظام اجتماعی، اجرای عدالت، امنیت اجتماعی، بازدارندگی، اصلاح و تزکیه، حفظ حرمت از امکان و ازمنه مقدس، حفظ کیان مقدس خانواده و ... این ادله بطور مستقل و یا عمومی ناظر بر مجازات های تکمیلی و تبعی در حوزه فقهی هستند.

۳-۲- ادله حقوقی

در حوزه حقوقی نیز بسیاری از ادله وجود دارد که مشروعیت بخش به این گونه مجازات ها است. که برخی از این ادله نام برده و تشریح می شود:

۳-۲-۱- اجرای عدالت

اصلی ترین دلیل اجرای مجازات ها عدالت است. نظریه اجرای عدالت، سلب حقوق را این گونه توصیف می کند: «چون مجرم با نقض حقوق سایرین امتیازی ناعادلانه تحصیل کرده تنها راه اجرای عدالت آن است که متقابلاً با کاهش حق و حقوقش از آن منفعت محروم گردد» (۲۶).

بر پایه چنین رویکردی از عدالت، کیفری عادلانه و سبب سلامت اجتماعی خواهد بود که افزون بر عمل انجام شده، سایر عوامل تأثیرگذار بر رخداد بزه و همه زمینه های درونی و برونی وقوع آن را مورد توجه قرار دهد؛ چرا که تنها در این صورت است که مجازاتی در خور استحقاق مجرم به کار بسته خواهد شد. از این رو برخی از محرومیت هایی که در حوزه اجتماعی و مدنی ناشی از سرقت، قتل، تهمت و ... از سوی قاضی اعمال می شود به عنوان مجازات های تکمیلی و تبعی هستند که در راستای اجرای عدالت قابل تبیین هستند.

۳-۱-۲- جلوگیری از ترویج فساد در قرآن و سنت از مسائل مهمی که جوامع با آن درگیر هستند، مسئله فساد است، قرآن کریم علاوه بر آنکه به تبیین مصداق هایی از فساد از قبیل تجاوز، زنا، خونریزی و کشتار، ظلم و ستم، سرقت، تهمت و افترا و ... پرداخته، در برخورد با گناهان و اعمال مجازات برای گناه کاران تأکید دارد. از جمله احکام و مصداقی که در رابطه با جلوگیری از ترویج فساد قابل ذکر هستند در آیه شریفه اسرا ۳۲ «و لا تقربوا الزنا انه کان فاحشه و ساء سییلاً» حرمت زنا مورد مبالغه و تأکید قرار گرفته است، زیرا خداوند متعال نافرموده است، زنا نکنید، بلکه فرموده اند، به طرف زنا نروید. از طرفی در این آیه به فلسفه تحریم این فعل که همان فساد و تباهی شخص زناکار و نیز فساد جامعه، اشاره گردیده است (۱۹).

در آیه ۱۵ سوره نساء نیز خداوند می فرماید: «زنانی که عمل ناشایسته (زنانی که محصن هستند) کنند چهار شاهد مسلمان بر آن ها بخواهید چنان چه شهادت دادند در این صورت آن ها را در خانه نگه دارید تا زمان عمرشان به پایان رسد یا خدا راهی برای آن ها پدیدار گرداند.» در این آیه نگهداری در محل مخصوص به منظور پیشگیری از شیوع فساد در بین مردم و همچنین به هدف اصلاح و تربیت مجرم از مجازات های تکمیلی محسوب می شود.

۳-۱-۳- جبران خسارت

در نظریه و ادله جبران خسارت، حق قربانیان جرم و جبران خسارت بزه دیده، بیان می شود. ایده اصلی در نظریه جبران این است که خسارت های وارده بر بزه دیده تا جایی که امکان دارد، استیفا گردد (۲۰).

«قاعده لاضرر» در اسلام نیز به معنی نفی هر گونه مشروعیت ضرر و اضرار در اسلام است که به عنوان یکی از مستندات جبران ضرر تلقی می شود. مرحوم نراقی معتقد است: منظور، نفی ضرر غیر متدرک است؛ یعنی در اسلام ضرری که جبران نداشته باشد، در اسلام وجود ندارد و هر شخصی که به دیگری خسارت بزند، باید بران کند (۲۱). بنابراین قاعده مذکور در کنار جبران خسارت مالی از ادله فقهی مشروع در باب این گونه مجازات ها است. مجازات های مالی ممکن است در قالب جریمه نقدی یا توقیف مال مجرم و یا مصادره اموال مورد نظر باشد. در پاره ای از روایات، جریمه نقدی نوعی تعزیر بیان شده است، به روایت توجه کنید: پیامبر اسلام (ص) در مورد شخصی که میوه کمی را سرقت کند فرمود: «چنین شخصی تعزیر می شود، و دو برابر قیمت میوه هایی که دزدیده از وی گرفته می شود.» همانگونه که ملاحظه می شود پیامبر (ص) در این مورد علاوه بر تعزیر مجرم، او را به جریمه نقدی نیز محکوم نموده است و این نوع جریمه نقدی، مجازات تبعی محسوب می شوند (۲۲).

در نتیجه جبران نمودن ضرر در مجازات تبعی و تکمیلی به طور کلی سبب سلامت جامعه از ارتکاب بسیاری از جرایم می شود و اگر شخص ضرر زننده بداند که باید پاسخگوی ضرر زدن به دیگری

۳-۲-۲- نظم عمومی

معنای نظم عمومی آن دسته از قواعدی است که همه افراد جامعه باید آن را مراعات کنند تا نظام اجتماع حفظ گردد. سنجش اعتبار نظم عمومی، در موارد متعدد، یکسان نیست. در موضوعات حقوق اساسی و آزادی های ذاتی بشر، همانند آزادی بیان و اندیشه، حق تعیین سرنوشت، حق حیات و غیره، قواعد عامی وجود دارد اما در موضوعات حقوق خصوصی، نظم عمومی، یک مکانیزم حقوقی است که دولت به وسیله آن قراردادهای خصوصی مغایر با منافع عمومی را باطل یا محدود اعلام می کند. از همین رو دولت ها برای تحقق این هدف، قواعدی را وضع می نمایند که دائم در حال تغییر و تحول است، موارد استناد به نظم عمومی هم دائماً متغیر است (۲۷). برای مثال محروم کردن راننده خاطی از حق رانندگی با تصدی و وسایل موتوری برای مدت یک تا پنج سال، ماده ۷۱۸ (۹۴۴) قانون مجازات اسلامی محکومیت به مجازات تکمیلی ولی اختیاری و به صلاحدید قضات است که می توان آن را در چارچوب نظم عمومی تبیین نمود.

۳-۲-۳- حفظ اخلاق حسنه

اخلاق حسنه همان اصول اخلاقی مقبول عقلانی جامعه است. اهداف حقوق و اخلاق در قالب تنظیم عادلانه روابط انسانی و برقراری یک زندگی سعادت‌مندانه در دنیا، باعث تأثیر و تأثرات متقابلی است. رعایت قواعد اخلاقی موجب اصلاح نفس انسان شده و اخلاقیات، فرد را برای تشکیل یک جامعه به دور از بی نظمی و ظلم تربیت می کند و این همان هدفی است که قواعد حقوقی نسبت به آن تدوین می شوند (۲۸). از این رو گاه عدول از مقررات اخلاقی واکنش خفیف اجتماعی را به دنبال دارد که به طور معمول با نكوهش، سرزنش و توبیخ های اخلاقی خفیف چون بی اعتنائی توام است؛ اما اگر عکس العمل به دلیل اهمیت برخی از مقررات اخلاقی، شدید باشد مجازات و اقدامات تأمینی پاسخگوی عمل ضد اخلاقی است که عنوان جرم می گیرد. بدین سان می بینیم که بسیاری از جرایم در حوزه تعزیرات ریشه در تجاوز به اخلاق دارند و باید پذیرفت بسیاری از قوانین وضع شده در حوزه تعزیرات برای جلوگیری از گسترش رفتارهای غیراخلاقی است.

برخی از جرایم در حوزه حدود عبارتند از: قوادی، زنا، لواط، مساحقه، سرقت و ... شارع مقدس کسی را که مرتکب این اعمال قبیح شود، مستحق مجازات شدیدتر قرار می داند. جعل، توهین و افتراء، بی حیابگی، مزاحمت و بسیاری دیگر از جرایمی که در حوزه تعزیرات توسط قانون گذار جرم انگاری شده است. اجرای مجازات های برای جرایم مذکور، مجازات های تکمیلی و تبعی را نیز به دنبال خواهد داشت که در چارچوب ادله، حفظ اخلاقیات در جامعه قابل توجهی می باشند.

این نکته در بخش حقوقی نیز قابل ذکر است که ادله فراوانی از قبیل پاسخگویی به افکار عمومی، کرامت انسانی، صیانت از حقوق شهروندی، پیشگیری و ... رامی توان نام برد که توجیه کننده اعمال مجازات های مذکور می باشد.

۴- آثار ناظر بر مجازات های تکمیلی و تبعی در سلامت جامعه اعمال مجازات ها در جامعه خود دارای آثاری است. برخی از این آثار عبارتند از:

۱- کاهش بزهکاری

از جمله هدف های مهم یک مجازات، از بین بردن فرصت های ارتکاب جرم است. گرچه توسعه مجازات ها در مقابله با فرصت های بزه کارانه اگر فاقد ضابطه و حدود معینی باشد ممکن است مفاسد بزرگی هم چون به مخاطره افتادن حقوق و آزادی های فردی را در پی داشته باشد، اما راه حل های قانونی در رفع موقعیت هایی که مقدمه ارتکاب جرم است، وجود دارد همچنین ضابطه مند و قانونی شدن مانع از سوء استفاده است. برای نمونه محدود شدن حقوق و آزادی های فردی، و افشای ماهیت مجرم و اخطار به بزه دیده، بالقوه می تواند فرصت بزه کاران را که در غالب مجازات های تکمیلی و تبعی اعمال می شود، را کاهش دهد.

۲- باز پروری مجرم

از جمله کارکردهای فایده گرای مجازات ها، رفتار اصلاحی با بزه کاران است که در قالب اصطلاحات مختلفی همچون اصلاح و درمان، بازپروری، بازسازگاری، بازپذیری اجتماعی مجرم و ... مطرح شده است (۲۹). از این رو برخی از مجازات های اصلی و تکمیلی، هدف خنثی سازی و اصلاح و بازپروری را دنبال می کنند. محور اصلی برنامه های بازپروری به طور خاص، مجازات زندان و محکومیت سالب آزادی و کیفرهای مشابه آن است. که با توجه به رسالت اصلاحی- درمانی می شود گفت برای رفع آسیب های زیستی- روانی- اجتماعی بزه کاران تبدیل می گردد از طرفی در این مجازات ها بنا به تشخیص دادگاه در جرایمی مانند سرقت، قتل و ... الزام به یادگیری حرفه، شغل یا کار معین، الزام به تحصیل در راستای بازپروری مجرمین خواهد بود. این اقدام ها ضمن ایجاد پویایی و تحرک و تأمین نیازهای مالی او، زمینه بازگشت به جامعه را فراهم می کند (۳۰).

۳- فرصت سازی توبه

در برخی از مجازات های حدی، تکیه بر توبه باعث ساقط شدن مجازات می گردد. از این رو تکیه بر توبه در مجازات ها به توسعه توبه به عنوان برانگیختن وجدان فرد گناهکار و وجدان اخلاقی جامعه را به دنبال خواهد داشت. بطور نمونه در جرم سرقت، فقهای امامیه معتقدند که توبه سارق قبل از اثبات، مسقط حد است براساس تبصره دوم از ماده ۱۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۹۲: «در زنا و لواط هرگاه جرم به عتف، اکراه و یا با اغفال بزه دیده انجام شود، مرتکب در صورت توبه و سقوط مجازات به شرح مندرج در این ماده به حبس یا شلاق تعزیری درجه شش یا هر دو آن ها محکوم می شود».

۴- اعتماد سازی به سیستم قضایی

اجرای عدالت در جامعه تا حدود زیادی وابسته به عملکرد نظام قضایی است. علاوه بر این، نظام قضایی به دلیل وظیفه ذاتی حل تخصص در جامعه، محل طرح و رسیدگی به اختلافات، تنظیم کننده روابط بین مردم و عامل بازدارنده سرکشی اجتماعی در جریان بروز اختلافات است. اجرای مجازات های تکمیلی و تبعی در واقع، آگاهی افراد از حقوق خود خواهد بود و از طرفی موجب تقویت

مهم‌ترین ادله فقهی ناظر بر سلامت جامعه در وضع احکام حقوقی عبارت است از: وجود ادله تناسب جرم و مجازات، جلوگیری از ترویج فساد، جبران ضرر (مادی و معنوی)، اختیارات حاکم مسلمین و در بخش حقوقی ادله اجرای عدالت، نظم عمومی، حفظ اخلاق حسنه است. از سویی دیگر دستاوردهایی که از ادله فقهی_حقوقی مجازات تبعی و تکمیلی بر سلامت جامعه از جرم و فساد به وجود می‌آید عبارت است از:

- ۱- کاهش بزهکاری
- ۲- باز پروری مجرم
- ۳- فرصت سازی توبه
- ۴- اعتماد سازی به سیستم قضایی
- ۵- اصلاح و تربیت مجرم
- ۶- ارعاب و بازدارندگی

بنابراین اگر اجرای این مجازات های تبعی و تکمیلی در جامعه اسلامی به طور کامل محقق شود سبب سلامت جامعه اسلامی از ارتکاب و گسترش جرم و فساد خواهد بود.

References

- 1- farahidi, Khalil ebnaahmad, (1409), kitab alain(119/6), Mahdi Mzkzoumi and Ebrahim samre, published by Hijrat, Qom.
- 2-Mousavi Khomeini. Ruhollah. (1368). Tahrir alwasila(2/479). publication of khomeins works. Darulalam.
- 3-Ismael ebn abbad.(1414). kafi kafat(7/151)..muhait of word.beirut.
- 4-Hashemi shahridi. sayyidMahmoud.cultre urisprudencej according to the religion of Ahlal Bayt(3/80).the first edition of an Islamic jurisprudence encyclopedia on the religion of Ahl al Bayt.Qom.
- 5- Musaheb.Gholamhossein.(7/256).beta.persian encyclopedia.bija.
- 6-Bahri.Mihammad.General criminal law(276).Brothers scientific printing house.Tehran.
- 7-Salim.Sadeq.General criminal law(158).first edition .sadra publications.Tehran.
- 8-Shambiati.Hiushang.General criminal law(59/3).Majed publication.Tehran.
- 9-Jafari langroudi.Mohammad jaafar.(1391).legal terminology(58).Ganj danesh. Tehran.

اعتماد مردم نسبت به دستگاه قضایی و دادگاه ها خواهد بود. در همین زمینه اجرای محرومیت اجتماعی و مدنی، انتشار حکم و ... از مهمترین مصادیق مجازات های تکمیلی و تبعی در برخی از جرایم است که موجب آگاهی مردم از اجرای قوانین و اعتماد به امنیت قضایی را در پی خواهد داشت.

۵- اصلاح و تربیت مجرم

به طور کلی مجازات نقش مؤثری در پرورش و اصلاح مجرم و دستیابی او به جایگاهی شایسته دارد و در حقیقت نوعی تکریم مجرم قلمداد می‌شود. از دیدگاه قرآندر سوره ماعده ایه ۳۸، اصلاح مجرمین به وسیله توبه واقع می‌شود: «فمن تاب من بعد ظلمه و اصلح فان الله يتوب عليه ان الله غفور رحيم؛ هر که بعد از ستمی که کرده، توبه نمود و کار خود را اصلاح کرد، از آن پس خدا او را خواهد بخشید که خدا بخشنده و مهربان است.

سعادت انسان و هدایتش از مهمترین اهداف خداوند در نظام الهی است. از این همین رو اگر مجازاتی برای مجرم در نظر گرفته می شود، عمدتاً باهدف اصلاح بزهکاران و بازسازی شخصیت مجرم می‌باشد. در نتیجه فقط در مواردی که کیان جامعه آسیب می‌بیند، اصراری بر اجرای کیفرهای خشن وجود دارد(۳۱).

۶- ارعاب و بازدارندگی

اثر بازدارندگی و ترساندن مجرم یا فرد عادی یکی از مواردی است که در منابع دینی به عنوان هدف مجازات مطرح شده است. در تفاسیر ذیل آیه ۱۷۹ بقره و ایه ۱۴۹ می فرماید: «و لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ» قصاص و اعدام قاتل موجب و ضامن حیات زندگی شماست. حکمت تشریح قصاص، در مجازات قتل، حفظ حیات و زندگانی در جامعه است؛ زیرا قصاص بهترین مانع برای پیشگیری از بی‌باکی بر کشتن نفس است..

ارعاب زمانی موثر واقع می‌شود که واکنش جامعه مدنی نسبت به مجازات تأثیر گذار باشد و پیشگیری عمومی زمانی تحقق می‌یابد که وضع اجتماعی و فرهنگی جامعه خواهان آن باشد. در نتیجه مجازات تبعی و تکمیلی همواره باید صحت و مشروعیت دینی و اجتماعی خود را به اثبات برسانند. پس اگر مجازات به درستی و بر موازین اسلامی اجرا گردد، بازدارندگی به وجود آمده و مرتکبان از انجام جرم منصرف می‌شوند.

نتیجه گیری

همانطور که بیان شد مجازات های تکمیلی و تبعی مجازات های فرعی هستند که در کنار مجازات های اصلی مورد استناد قرار می گیرند با این تفاوت که در مجازات های تکمیلی، قاضی اختیار اعمال آن را دارد ولی مجازات های تبعی بصورت خودکار در رای دادگاه اعمال می شود. آنچه که در ارتباط با اعمال این گونه مجازات ها مهم است نقش مجازات تبعی و تکمیلی در اثر بخشی به سلامت جامعه از جرم و فساد است. بررسی ادله و مبانی این نوع مجازات ها نشان می دهد که احکام اسلامی و قانونگذاران اسلامی با نگاهی خاص به مقوله سلامت اجتماعی، احکام و قوانین اسلامی را وضع نمودند.

- 22-Tusi.mohammad abn hasan abe jafar.(1387)almabsot fi faghi emamieh(8/66).mortazavi school works by jafari .edition3.Tehran.
- 23-Mohaghegh hali.jafar abn Hussain najmuddin.(1408)sirauae Islams in halal and haram issues(4/174).Ismailian institute.Qom.
- 24-Najafi.mohammad hasan .(1404)jewels of kalam in the shariah Islam(27/333-334).printing7.darol ehua torac araby.beirut.
- 25-Batani and Burhani.Mohsen.criminology the nature of additional punishments 92.Quarterly journal of prevention approach .(384/12)
- 26-Talebzadeh.Hamid.(1394)citizen rights justice and public order.(10/11)academic jihad conference.
- 27-Wiraey.Akbar and saadati.(1393).effect of ethicty in criminalization and desriminalization in the Islamic criminal law system of Iran.year3.number7.
- 28-Ebrahimi. Shahram and bazoband.(1397)criminology the nature of complementary punishments.(152) 92 .prevention approach Quarterly. first volume .number3.
- 28-Rajabi.Amin.(1382)Description of the executive regulation of the [risons org anization and security and educational measuras of the country 143 Daneshvae.
- 29-Agroup of authors of(130/51).betas.Ahl al bayt jurisprudence magazine.first edition an encyclopedia of Islamic thought on the religions of Ahl al bayt. Qom.
- 10-Shamlou.Baqer.(1390).criminal and childrens justice(405).jungle publishing.Tehran.
- 11-Horamelie.Muhammad abn Hasan.(1409).description of shia means of studying sharia issues(28/286).institution of al bayt.Qom.
- 12-Hosseini.seyed Mohammad.(151)financial punishments inIslamic law.Islamic publication office affiliated with the teathers community of Qom seminary.
- 13-Ebrahimi.shahram and Bazoband.Zahra (1397).criminology the nature of supplementary punishments(92) .quarterly magazine on the prevention approach.first perid .third issue.
- 14-Alian.issa and fakir mebdi.Mohammad.priportionality of crime and punishment based on the verses of retribution(1397).scientific research 36.
- 15- Javanbakt.mohammad and Mehdi.conflict between the principle of the proportionality of crim and punishment with the goals of punishments(156).the internal quarterly of the Association of gustice lawyers.issue36.
- 16-Faiz kashani.mohammad ebn shah Morteza.alwafi(6/62).first edition.library of amir al mominin.lsfahan.
- 17- Heli.Hssanabn yusuf abn motahar .(1413).alkafi fi fiqh(2/225).
- 18-Ebnidris.mohammad ibn Ahmad.faraid al hawi letahrir fatawa(467/3).Islamic publishing office of the seminary.Qom.
- 19-Hosseinishah Abdulazim.Hossain.(1363).tafsir esnaashary.(7/365).miqat.Tehran
- 20-Moghimi haji.Abolghasem.philosophy of punishment in Islam (113).Albit a
- 20-Naraghi.Ahmad.evaed auam fy bauan ehkam(1375).the Islamic propaganda office of district.Qom
- 21-Kilini.Abu gaafar mohammad.(1407).alkafi(7/230).edition4.Islamic library of .Thehran.